

Szabó László

Néprajz és irodalom

Sarusi Mihály: Magyar Krisztus /Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986./

Az egykorú szépirodalom mindenkor a néprajz kitűnő forrásának bizonyult: Bomemissza, Pázmány, Medgyesy prédikációi, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi művei, Fáy András, Nagy Ignác leírásai, a történelmet is magába olvasztó Jókai, majd Mikszáth, Móricz, az oly sokat idézett Tömörkény és Móra, s végül a saját táji kultúrájukat hitelesen megjelenítő népi írók - Veres Péter, Szabó Pál, Sinka István, Tamási Áron s mások művei hiteles, kiapadhatatlan kutak. Nemcsak megőrizték, de meg is jelentették, átélhetővé tették azt a kulturális közeget, élő értékrendet, amely úgymond néprajzilag értékelhető, tudományos célra felhasználható elemekkel "terhes". Magam társadalomnéprajzi előadásaimon azok számára, akik már közvetlenül nem érzékelhették a paraszti kultúra lényegét, életét, ajánlani szoktam Veres Péter Balogh családját, Szabó Pál Talpalatnyi föld-jét, Tamási műveit, Horváth István novelláit, Kacsó Sándor önéletrészletét; ezekből süt ki, s épp ezért érzékelhető a népi kultúra lényege, a közösség mint óvó, mércét állító és életet biztosító erő; itt érhető tetten egy legény- vagy leánybanda szerveződése, működő normarendszere; a társadalom emberformáló ereje. Azaz nemcsak a néprajzilag értékelhető adatok tárai e művek, hanem épp a kultúra lényegét felmutató, hitelesen őrző alkotások.

Sarusi Mihály bár szintén annak a tájnak a szülöttje, amelynek múltját, hiteles közegét felmutatni kívánja, mégis más hitelű könyvet írt, mert megfordította a dolgot: nem a néprajz és történelem számára hiteles, hanem e tudományok feltárt anyagával hitelesít. Saját tájismerete, békési volta nem forrás, hanem eszköz; varázspálca, hogy a holt anyag megelevenedjék, a krónika történelemmé, a néprajzi monográfiák adattára élő kultúrává váljék. Belőle a néprajz nem meríthet, mert ő merít abból. Módszere nem verespéteri, hanem inkább dugonicsandrásai.

A szerző nagyívű könyvet írt: egy paraszti közösség hét generációját, ezek hányatott, krisztusi megpróbáltatásokkal terhes sorsát eleveníti meg, egy család középpontba állításával. A falut kitűnően választja ki - békési volta itt szembeötlően megnyilatkozik. Új telepítésű falu, sok helyről összeverődött népességgel, földesúri szerződésekkel, s épp ezért a történelem perifériájára vetve, küzdve mégis a közösséggé válásért, a megragadásért, a végleges beilleszkedésért. Az Aradhoz közeleső Nagyfalva - jól megválasztott földrajzi pontként - a történelem minden rezdülését, az emberi megpróbáltatások újabkori poklát is fel tudja idézni. Az itt élő emberen átgázolt a történelem, s mégis meg tudott maradni, kiküzdött közössége, kultúrává váló, különböző helyről hozott szokásai, emberi összefonódása utóbb már védőpajzsként szolgált. Ki sem kellett nagyon mozdulni a faluból, hogy a nagy kolerajárvány, negyvennyolc eseményei, az aradi /világosi/ tragédia, s Trianon, majd az erőszakos románosítás részesei legyenek.

A "Pusztai zsillérfalu" című kezdő részben az első korszak elevenedik meg:

a költözés sokfelől; a dohányosoknak biztosított, mégis bizonytalan jövő, mert hisz a kontraktus csak tizenhat évre szól; a szomszédokkal, más falvakkal való ismerkedés, otthonteremtés; a földesúr halála miatt bizonytalanul váló jövő, majd megragadás; s természetesen a középpontban álló család sorsa, élete. Ez és a következő rész, amely a "Zsillér bandérium" nevet viseli, s a nagy kolera járványt, negyvennyolc eseményeit, a jobbágyfelszabadítást, a zsellérek bizonytalan állapotát eleveníti meg, inkább történelem, mint néprajz, de ezt a történelmet mégis minduntalan átszövik a közösségi élet szálai, a szerző jól hasznosítja néprajzi ismereteit a táplálkozás, lakásberendezés, házépítés s a folklór területén is. E két korszak nyelvezete is jellemző: tájnyelvileg sehová sem sorolható: ö-zés, í-zés keveredik; kenyér-kinyér; övék-üvék, s tájszavak kavalkádja jelzi, hogy ez a falu nem egységes, majd hosszú évek, évtizedek, a közös vállalkozások /templomépítés, magyar pap kiharcolása, földesúrral való viszony rendezése/ csiszolja majd nyelvüket, szokásaikat össze, hogy otthon legyenek a tájban románokkal, németekkel, cigányokkal, palócokkal együtt.

A "Szentasszony évibe" című fejezet Luca-naptól Szent Andrásig eleveníti meg a falu életét: itt kel életre a békési, tápai, szegedi monográfiák néprajzi anyaga: a betlehemezés, vízkereszt, farsang, pünkösd, húsvét, a radnai búcsú, s a nyári és őszi munkák és ünnepek rendje, s ezt át- meg átszövik a környék és a falu eseményeinek szálai /Kurtics-Kürtös fejlődése, a föld megváltása, román ember faluba telepedése, Arad fejlődése, a Kossuth-kultusz, s más kisebb-nagyobb történetek/. "Szent Anna az asszonyi kendermunka figyelmeztető napja, a fehérmép ekkor fog hozzá a nyűvéshez..." - hangzik egy bekezdés eleje. Hangzik épp úgy, mint egy néprajzi monográfia vagy leírás részlete. De az, hogy egységes ünnepi rendje van a falunak; az, hogy más falubéliekkel egy ütemre mozognak, egyben jelzi: az egykori, sok helyről összeverődött emberek s ezek utódai már közösséggé váltak, már vidékbe illeszkedő és önszabályzó kultúrájuk van.

Két fejezet, két korszak "Gazdáké Románba, zsillér az anyjába" és a "Dóze-cse csincs" ismét a történelemé inkább. A századeleji délamerikai kivándorlást - immár a telepített falu kivándorlókat bocsát ki -, a falu népének színesedését /a zsidó nevet magyarosít, románok és cigányok is kerülnek be a kálváriát járó család rokonságába/, Boszniát, Galíciát, az Isonzót, a kommünt és a román megszállást, az országhatár megvonását a gazdák érdekeinek is megfelelően /a határ metszette a faluhatárt, s a gazdák földjei átestek volna/, majd a román botozásokat, Románia és Magyarország közötti hánykódást; s azt, hogy hogyan élte ezt meg a család polgárosuló, városi nép közé került iparos - borbély - tagja, végül az újabb határvonást. A néprajz csak megjelenik, inkább az embersorsoké /Buza Palcsi, Buza Matyi/ a szó, a bizonytalanság, a nemzeti lét és identitás tudat inog meg: ki a román? aki annak született? aki annak tekinti magát? hogyan lehet a városig, azon túl is Constantáig eljutni? kitörni ebből a létből? s érdemes-e?

"Embörének". Ez azt mutatja, a közösség megtartó erő. Egy lakodalom köré rendezett fejezet, amely a világháború utáni emberibb lehetőségek reményével terhes, s úgy tűnik: a szokás véderő, megtart és felemel. Így a magyarság is beilleszke-dhet a román állam népei közé egyenrangúan, de önmagát, nyelvét és szokása-it vállalva.

S a záró rész: "Majd a dákok". E remények elvesztése. Az erőszakolt románosítás, a magyarság visszaszorítása, a korlátozások, az "embörének" elhalása, s a záró mondat, az egyetlen remény: "Hallja, minket csak az Isten véd". Itt már szokás, népélet sincs, hisz a napi kenyérért való küzdelem, az emberek egymásra uszítása a közösséget is szétzilálja, csakúgy mint a nyelvet, ahol betolakszanak új fogalmak román szavai, községnevek átírásai, majd egész mondatok. Széthullóban a jó másfélszáz esztendő küzdelem eredménye, a megállapodott közösség. A történelem durván hatol be, nem véd a szokások burka, s a közösség ereje immár.

Ismétlem, nagyívű kép ez, s nagy vállalkozás: kitűnően megválasztott hely, történelmi korszak, középpontban egy alakuló közösség történelemtől szorított sorsa s küzdelme önmagáért, saját maga kultúrája és közössége megteremtéséért. Nem néprajzi és történelmi forrás, hanem e tudományok anyagának megjelenítése, nem tudósok, hanem az olvasók számára, hogy átélhető lehessen.

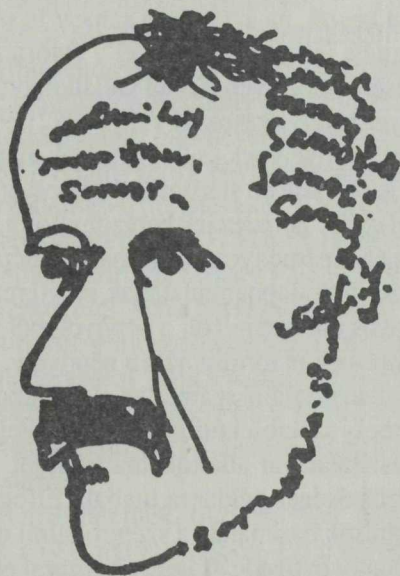
És sajátos módszert is talál a történelmi-néprajzi anyag közösségi megjelenítésére: az emberek mondják el, ők beszélnek, vitatkoznak egymással; mintegy magnetofont helyez el a szerző a XIX. század elejétől a falu különböző pontjain, s az veszi az egymásnak ellentmondó, egymással perlekedő vagy egyetértő emberek, embercsoportok hangját. A szerzőnek csak le kell jegyeznie: "Hallja, nekünk lett igazunk, nem Kurtics az már, Kürtös, most tették ki a kurticsi állomásra, Kürtös! A kurticsiak emészthetik magukat, így kibabrált velük magyar Arad. Pedig ők vannak többen, lassan háromszor annyian, mint mi. Hallja, ez Magyarország. Hallja, na hallja. Nézzünk oda. Aradba az aradi közúti vaspálya akkoriban, amikor Veca néni meghalt, még lóvasút volt, személy- és teherfuvarral..." Nem tudni, ki beszél, csak néha derül ki a rokoni viszonyokból, hogy sokszor a középpontba állított család egyik-másik tagja: "Szegény öreganyám ha ezt megéri, Vendel álmélkodik, a motron ű is elmegy Radnára!" De a személy nem is érdekes, mert a közösség egésze szól, ez bon tja ki a történelmi, néprajzi anyagot, és teszi személyessé.

Ez a módszer modern is, tradicionális is, s mindenképpen újdonság, felfedezés: a közösség beszél, ahogy átélte közvetlenül az eseményeket; s úgy, ahogyan ma fróí módszerként sokan alkalmazzák a közvetlen szövegátemelést /Csalog Zsolt, Bodor Pál/, a magnetofonra felvett, alig stilizált, némileg mégis átszerkesztett anyagot. A paraszti beszéd természete is érvényesül, s szintén a teret és időt vágja át: az elkezdett mondat vékony folyama, mint a szappanos víz József Attila versében, hirtelen elkanyarodik, nem a várt irányba halad, új történet kapcsolódik bele, kiszólás, magyarázat, s a történet később, e kitérő után tovább folytatódik. Kitűnő példa erre Csapóék Gyurka fiának és Nagyék Katikájának története, amelynek fő folyama többször megszakad, embereket jellemeznek közben, eseteket mondanak el, míg feltárulkozik végül is a tragédia. Az egymással perlekedő, beszélgető lakosoknál a közbeszólások hol eltérítik, hol visszaviszik a történetet a fő folyamba. Nem ismeretlen ez a megoldás az irodalomban, hiszen Faulkner halottvívőinek más-más jellemből fakadó monológja is hasonló, de ez mégsem ugyanaz. Itt nem áll mögötte egy egyéniség; a megszólaló a tömegbe simul; nem tudjuk vagy nem érdekes, kivel ki beszél. A történelmi anyag, néprajzi adatok tára így "személyesíthető", pontosabban tehető a közösség sajátjává.

A könyvet olvasva, leküzdve némileg e technika szokatlanságát, az olvasóra rótt, olykor terhes szóömlést, mégis hiányérzetünk van. Épp a mazsola hiányzik a kalácsból. A jellemek, a személyes sorsok sodró ereje. A szokások és a történelem dramatizálása és közösségivé tétele sikerült, de a közösségből kiemelkedő néhány arc: Csapó Gyurka és Nagy Kati, a több generációval együtt élő, megháborodott Örzse, Buza Palcsi és Buza Matyi, az akaratnélküliséget hovatarozás tudatában megöröklő, s megingó utód képe emlékezetünkbe mélyebben beivódott, mint az egész közösség tragédiája, nagy fáradtsággal léterehozott, s megfelelő módszert is érvényesítő írói ábrázolása. A személyes sors, a jellem fróilag többet ad, mint a közösség átlagrajza. Veres Péter Balogh Janija Isonzót jobban belénk vési személyes sorsával, mint ahogy a távoli közösség vagy a visszatért katonák elbeszélése ezt e műben lehetővé teszi. Feledhetetlen a borbély Buza Matyi halála, aki a röpködő golyók között poros cipőjét törölte le, mert ez tulajdonságává vált a városban. Sajnos efféle jelenetek, jellemek csak ritkán, s többnyire foltként, vastag katedrál üveg mögött sejlenek fel, s így táruel élnek végül is a kiválasztott család, az alapító Zsótérok egész története is. Az irodalom, úgy látszik, mégis a megélt sorsokra, egyéni utakra kíváncsi, s a tömörszerű tömeg lényege is csak akkor fogható fel, ha annak kivételesen erős és karakteres képviselői jutnak szóhoz.

Vonzóan érdekes kísérlet ez a könyv.

Érdemes tökéletesíteni, s emberarcúbbá tenni.

1. sorsos író
 29
 2017.
 S. S.

Sárosi Mihály